

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Evy Jarošové

Nad hrobem mrtvého památku učiň. Hmotná funerální kultura raného novověku na příkladu Prahy
předkládané v roce 2023 na Ústavu českých dějin FF UK (obor České dějiny).

I. Stručná charakteristika práce

Sepulkrální kultura představuje specifický fenomén, který se může stávat, a také stává, předmětem řady disciplinárních a interdisciplinárních zkoumání. Zejména předmoderní vztah ke smrti, vzpomínání a truchlení tvoří prostor pro téměř bezbřehé zkoumání. Eva Jarošová se rozhodla zaměřit svou pozornost bezmála mikrohistoricky na urbánní prostor Prahy, resp. na její historická města. Zde se koncentruje na tzv. hmotnou funerální kulturu, ve smyslu kamenných náhrobků a epitafů, kterou se na tomto konkrétním příkladu snaží nejen analyzovat ve smyslu typologickém, klasifikačním a interpretačním, ale pokouší se ji zasadit i do širšího kontextu sepulkrální kultury předmoderní doby.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Autorka podstoupila nepochybně náročný výzkum a její pracovní metoda jí umožnila shromáždit nemalé množství dat čerpaných z řady zdrojů, a systematicky je roztřídit jako základ pro její závěry. Ty vycházejí z její klíčové badatelské otázky, do jaké míry sledované sepulkrální památky reflektují dobové konvence související se smrtí a vzpomínáním, stejně jako se soudobým společenským a kulturním kontextem, zejména v prostředí Prahy. Míra její kontextualizace je nemalá, práci ovšem dominuje zejména obecné uvedení do problematiky sepulkrální kultury. To je jistě potřeba, je však otázka, zda by měl tento všeobecný a shrnující rámec v rámci disertace tvořit v podstatě její (větší) polovinu. Pokud bychom ještě navíc autorčinu analýzu sepulkrálního materiálu v Praze, tedy její vlastní a autonomní přínos práce, počítali od 6. kapitoly, potom by se tento podíl obecných částí ještě navýšil. Jakkoliv jsou zpracovány s vysokou znalostí věci a porozuměním, přesto nabízejí v nemalé míře kompilativně uspořádanou výpověď.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1) Vymezení práce v názvu by si zasloužilo specifikaci – zejm. ve vztahu k materiálu, kterým jsou míněny sepulkrální památky; pokud by se totiž mínila funerální kultura *en bloc*, musely by být zahrnuty i další objekty (márnice, rakve, textile apod.), ale i další média (pohřební orace, hudba apod.), neboť „ekosystém“ pohřební kultury byl téměř bezbřehý. Rezignace na tuto diskurzivní podstatu funerální kultury (přístupnou např. skrze prameny testamentů, kázání či další náboženské literatury) staví jejímu poznání nemalé limity. Nejednoznačně vymezený název práce autorka teprve v úvodu upřesňuje, ve smyslu „*kultury pražských funerálních monumentů*“ (s. 12), v abstraktu ještě více specifikované jako „*zejména náhrobky a kamenné epitafy*“ (s. 4). V názvu by ovšem mělo rezonovat i časové vymezení práce. Obecně lze říci, že struktura práce je logická, nicméně její členění se až příliš rozpadá do řady drobných oddílů (některé mají jen čtyři řádky, s. 59).

2) Úvod a jeho jednotlivé části měly být indikovány i v obsahu (přehled bádání, charakter práce a její metodika), takto na první pohled působí úvod velmi stručně. Teprve později čtenář nachází další oddíly, které představují základní rámování práce. Části „*Funerální kultura v zahraničních studiích*“ a „*Funerální kultura v českém badatelském prostředí*“, tedy obligátní historiografické reflexe dosavadního bádání, svědčí o velmi dobré obeznamenosti autorky se základními zahraničními i domácími badatelskými přístupy k tématu sepulkrální kultury. Někdy je však tento přehled neúplný, při představení literatury k Praze chybí odkaz na svazky *Uměleckých památek Prahy*, ty se objevují až později (s. 21) při demonstraci metod práce, své místo by však měly mít spíše zde, stejně jako další tituly k „*sepulkrální topografii*“ města. Literatura k tématu je bezmála bezbřehá, ovšem s ohledem na některé aspekty práce by přece jen některé neměly chybět. Týká se to např. sledování konvencí zobrazování ženy, ony „*genderové stereotypy*“ (s. 104). Dnes je již k dispozici záplava publikací (např.

jedna z prvních Sharon T. Strocchia, *Funerals and the Politics of Gender in Early Renaissance Florence*, in: Marilyn Migiel – Juliana Schiesari (edd.), *Refiguring Woman. Perspectives on Gender and the Italian Renaissance*, Ithaca – London 1991, s. 166–167 či Susan Broomhall (ed.), *Gender and emotions in medieval and early modern Europe*, 2015 ad.). To se týká i souvisle probíraného problému dětských sepulkrálií (k nim důležitý Jeannie Labno, *Commemorating the Polish Renaissance Child: Funeral Monuments and Their European Context*. Farnham 2011).

Navazující oddíl „Charakter práce a metodika“ představuje základní východiska a badatelské otázky, které se autorka stanovuje. Zde práce definuje, že bude katalogem, tedy výběrem sepulkrální plastiky, současně však v předchozí větě aspiruje na „plastické vykreslení funerální kultury“, což se však netýká jen sepulkrálních památek, jak uvádím výše. Shromažďování materiálu realizovala autorka jak terénním výzkumu, tak excerpcí ze sekundární literatury či starých tisků, zejména topografické povahy (Balbín, Hammerschmidt, Schaller). Snad se mohl nabízet pro sv. Víta např. Šimon Flagellus Villaticus či později T. Pešina z Čechorodu. Je dobře, že autorka již v úvodu anoncuje jiné přístupy než jen historické („I z toho důvodu nemohlo zůstat jen u práce historické, neboť takový postup by nám pravděpodobně navštívil problematiku pouze z jedné strany“, s. 12), bohužel však tato interdisciplinární východiska blíže nepředstavuje a neukotvuje v pracovní a interpretační metodě.

Bohužel v úvodu postrádám i objasnění základního rámce práce jako: a) vymezení prostorové, kterým je implicitně míněna jen Praha obecně, ale její specifikum jako souměstí i specifického prostoru se představuje až mnohem dále (s. 133, kde je to nicméně jasně formulováno: „Při výzkumu funerální kultury si totiž nelze nepoložit otázku, nakolik je funerální kultura závislá na společenském, náboženském či etnickém ovzduší. Praha pro tyto úvahy představuje dokonalé pozadí, protože v předbělohorské době vytvořila etnicky i nábožensky velmi různorodé prostředí. Z tohoto důvodu také v této práci chápeme Prahu především jako velkoměstský, sociálně-kulturní prostor“; toto nastavení perspektivy mělo být však již představeno v úvodu, stejně jako vysvětlena volba právě pražského prostředí; letmé odůvodnění volby Prahy jako „exkluzivního pohřebního prostoru“ se objevuje jen v abstraktu (s. 4), ovšem s poznámkou, že „ovšem málo kdy kontinuálního“ (toto by si zasloužilo již v úvodu rozvedení); b) časový rozsah práce, 1500–1650, který se nijak neproblematizuje (až na s. 258 a to jen velmi nedostatečně); c) vlastní materiál – není nijak objasněno, proč jsou předmětem autorčina studia jen kamenné náhrobky a epitafy, a ne další sepulkrální média a jiné umělecké materiály (zejm. malířské), i když později uvádí několik jednotek prací z kovu. Autorka rovněž neproblematizuje autenticitu umístění těchto památek. Ne vždy je jasné, do jaké míry a jak autorka rozlišuje mezi náhrobkem/náhrobníkem a epitafem (s. 217).

3) První samostatná kapitola seznamuje s dějinami pohřbívání, základní terminologií a typologií sepulkrálních památek, přičemž vychází z dlouhé tradice (post)antické. Bohužel zde, jako i na jiných místech dochází k ne zcela vhodným zjednodušením, které je dáno až přílišnou závislostí autorky na několika autoritativních zdrojích (zvl. Ariès, Panofsky – domnívám se, že dnes opravdu již nelze i při elementární klasifikaci dějin pohřbívání stavět na Panofském, jakkoliv sugestivně píše). Opravdu bych se tak zdráhal mluvit kupříkladu o střízlivosti raně křesťanských/středověkých sarkofágů – k tomuto tématu, jako i jiným existuje přešerel relevantní literatury, schopnost ji recipovat je samozřejmě v nastavené všeobecné perspektivě omezená, ovšem to potom může vést k těmto nevhodným simplifikacím. Některé teze, jako např. o úpadku sochařství a vzdělanosti pozdní antiky po „pádu Říma“ (což je sám o sobě historický konstrukt), jsou již na hranici ahistorického kliše (s. 30). Ne zcela ústojné je také připomenutí Pliniovy zmínky, že „lid předků doprovází mrtvé“ (s. 42), což mohlo být lépe osvětleno – nevztahovalo se totiž jen k memoriálním galeriím v patricijských domech, ale především k funerálním procesím jako sociálnímu aktu. Toto je totiž obecně slabší místo tohoto přehledu – sepulkrálie jsou definovány dominantně jako pasivní objekty, a ne jako aktéři sociálních a kulturních praktik. Nesouhlasím také zcela s tvrzením, že středověké pohřební památníky se v porovnání s raněnovověkými „soustředily spíše na vykoupení duše z hříchů a jejich hlavním programem tedy bylo zajistit její spásu“ (s. 46); takové tyto aspekty lze bez problému sledovat po celý raný novověk, i dále. Onen retrospektivní akcent byl totiž stále provázán s prospektivním, nelze to

takto dělit, jinak je to výraznou simplifikací popírající kontinuitu řady komemorativních a eschatologických vzorců. V tvrzení „*zatímco středověký hrob je výraz naděje ve spásu, renesanční je komemorativní umění*“ je zřetelně znát autorčina závislost na Panofském, která je podle mě neudržitelná, stejně jako myšlenka, že středověkým subjektům sepulkrálií byla vzdána představa komemorativní glorifikace (s. 46).

Ne vždy je text konzistentně strukturován, např. debata o terminologii „*hrobu/pohřebního místa*“ (s. 35) se neobjevuje na počátku kapitoly, ale v sekci o tumbách. Přesto zde autorka extrémně složitou problematiku pomocí základní literatury uceleně a chronologicky shrnula a doplnila vybranými příklady a svou základní funkci tak kapitola plní (mohla snad doplnit některou základní oborovou literaturu, např. *Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte*). Nicméně, kapitola v důsledku není tolik o pohřbívání, jako spíše o typologii sepulkrálií.

4) I druhá kapitola mapuje dějiny pohřbívání, resp. dějiny vztahu k zemřelým, a „*vývoj náhrobního monumentu*“, tentokrát „*na území Čech ve středověku*“. Otázkou však je, proč jen Čech, a proč nebyl zohledněn přinejmenším širší kontext českých zemí. Zde autorce významně napomáhají práce a zjištění archeologů. I na tomto místě však mohly být využity práce a komparace i z jiného než českého, míněno moravského, prostředí (např. Josef Unger, *Pohřbívání v 16. století*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C 49, 2002, s. 41–48; Michaela Králíková, *Pohřbívání v brněnském kostele sv. Petra a Pavla v období 16. a 18. století*. Časopis moravských a slezských archeologů 20, 2012, s. 271–324) či v širším kontextu (Markus Sanke, *Die Gräber geistlicher Eliten Europas von der Spätantike bis zur Neuzeit. Archäologische Studien zur Materiellen Reflexion von Jenseitsvorstellungen und ihrem Wandel*. Bonn 2012).

5) Třetí kapitola již představuje vlastní prostor výzkumu tedy, „české“, spíše však v českých zemích sledované funerální památky. Argumentační prostor autorky je vymezený duální polaritou „reformace-katolicismus“, „reformace-renaissance“, přičemž každý z těchto poměrně komplikovaných pojmů by si asi zasloužil objasnění, jak je autorka chápe. Role obrazů a obraznosti je přitom komplexní fenomén a je obtížné se s ním vypořádat jednou větou (s. 79). Důsledkem pak jsou torzální konstatování, která mají svou zajímavost, ale postrádají potřebné rozvedení („*Význam obrazů se snížil, protože se staly doplňkem informace sdělované textem, navíc začaly být v mnoha případech reprodukovatelné, což jim ubíralo exkluzivitu*“). V souvislosti s debatou o kontextu vizuální kultury na Moravě chybí odkaz na zásadní práci Iva Hlobila a Eduarda Petru, *Humanismus a raná renaissance na Moravě*. Praha 1992. Autorka, myslím, nemusela tolik řešit stylovou otázku vztahu gotiky a renesance („*Zprvu docházelo k aplikaci renesančních prvků do gotické tradice jen v rámci dekorativnosti. Pomohla tomu jistá „hravost“ a „tvůrčí rozmanitost“ pozdní gotiky, která přijímala renesanční prvky a zapojovala je v duchu gotické tradice*“, apod.), jde o velmi komplexní fenomén, třeba zohlednit aktuální uměleckohistorické perspektivy (např. Helmut Lorenz, *Spätgotik und Renaissance in Mitteleuropa - ein "Stil zwischen den Stillen"?*, in: Evelin Wetter (ed.), *Die Länder der Böhmisches Krone und ihre Nachbarn zur Zeit der Jagiellonenkönige (1471-1526). Kunst – Kultur – Geschichte*, Ostfildern 2004 či aktuálně koncept hybridity zkoumá Peter Burke, *Hybrid Renaissance. Culture. Language, Architecture*, Budapest – New York 2016, a mnohé další, např. Joachim Poesche (ed.), *Italienische Frührenaissance und nordeuropäisches Spätmittelalter. Kunst der frühen Neuzeit im europäischen Zusammenhang*, München 1993...) Některé teze, např. o principu „hravosti“ stylu (s. 84) či jistá konstatování (např. „*Naproti tomu umělecká scéna v Čechách se italským vlivům poměrně bránila*“, s. 83) pak představují velmi zobecňující zjednodušení komplexní problematiky. Nelze podobně oddělovat formální pluralitu domácího umění na saskou a italskou produkci (s. 86). Nevím také jestli je „historicky funkční“ zařazovat společná pohřebiště církevních (řádových) komunit do kapitoly o rodových nekropolích (s. 88).

I v této části nicméně autorka zdařile představuje spektrum sepulkrální typologii v raně novověkých českých zemích, její míra by však mohla být úspornější. Domnívám se, že přílišné zabíhání do detailů (náhrobek Viléma z Rožmberka, mauzoleum Redernů, Václava Doupovce, ale i později např. case studies pražských kostelů N. Trojice a N. Salvátora či královského mauzolea u sv. Víta) představuje

příliš detailní sondy, jejichž kompilačně pojaté obšírné shrnutí umenšuje prostor pro vlastní výsledky autorčina výzkumu.

Autorka dále představuje jednotlivé komponenty sepulkrálních monumentů, kdy za rozhodně zajímavou část pokládám oddíl věnovaný nápisové struktuře sepulkrálií (tak je tomu i v další části věnované již pražskému materiálu). Jiné aspekty jsou představeny jen velmi obecně, což neodpovídá jejich závažnosti s ohledem na pochopení těchto památek jako specifických reprezentací. Zejména aspekt portrétní, jako klíčový identitní, ale i symbolicko-reprezentační a komunikativní prvek je představen velmi nedostatečně. Chybí odkazy na základní literaturu, minimálně ke střeoevropskému portrétnímu raného novověku (B. Kubíková či I. Halaszová), ale i hlubší promyšlení vztahu těchto zobrazení ke skutečnosti. Odvolání se na Kořánovu poetickou formulaci (s. 103) dnes již neobstojí, ve smyslu toho, jak na tomto poli pracovat s principem mimesis. Autorka přitom naopak akcentuje portrétní věrnost (mělo být při „*modelování obličeje použito živého modelu či posmrtné masky*“, s. 102). Nezhledňuje přitom dílenskou praxi, zhotovování do zásoby, replikace, a právě onen obecný typus, který sice má mimetický charakter, ten ale nelze zaměňovat za realismus. Klíčová problematika portrétní by pak nemusela tolik řešit detaily jako „*modelaci nosoretních rýh*“ či knírků, jako spíše konvenční formy zobrazování, jejich reprezentační a symbolické aspekty (k tomu např. P. Burke ad.), zvláště pokud autor deklaruje sociálně-historický rozměr své práce. Rozumění ikonografii sepulkrálií se pak pohybuje na základní deskriptivní rovině, která ji chápe jako dominantně ikonografii historickou (zvl. oděvy, zbroj), nikoliv interpretativní, jakou by měla být. Nepracuje se pak s analýzou kompozice a gest jako média symbolické komunikace, ale většinou jen v popisní rovině. I zde s nemalým zjednodušením: Např. o co autorka opírá tvrzení, že reprezentace žen je následující: „*Na památnících je jim přepisována pasivní role*“ (s. 114). Takový popisný přístup pak bohužel provází i analýzu pražských sepulkrálií.

Z hlediska zaměření na sociální a kulturní aspekt sepulkrální kultury autorka zcela nevyužila možnosti genderové interpretace, jak dokládá výše uvedená absence příslušné literatury, a to ani v náznaku. Genderovou otázkou, tedy projekci normativních hledisek v podstatě neřeší, její přístup je převážně popisný, zaměřený např. na typiku oděvů, nijak se tak neproblematizují konvence a genderové stereotypy, nahlížející na diskurzivní rámec např. i prostřednictvím normativních textů či jiných výpovědí – příznačně se tak např. na práci J. Ratajové a L. Storchové odkazuje jen letmo v poznámce, aniž by byla perspektiva jejich analýz aplikovaná na zkoumaný materiál sepulkrálních památek (s. 103–105).

Pro pochopení specifického fenoménu sepulkrální vizuální kultury je jistě třeba zohlednit kontext a ideové zázemí, nejsem si však jist, že k němu vedou jak úvahy I. Kořána, tak H. Myslivečkové (s. 130–131) – výsledkem jsou pak zvláštní formulace opírající se o vágní projektování jakoby homogenní reformované/humanistické vs. katolické kultury a jejího specifického vztahu k sepulkráliím, což získává bezmála rysy tautologie: „*Figurální monument, který se ze „specifického výrazu katolicismu“, jak jsme o něm hovořili na začátku této kapitoly, stal výrazem reformace, byl ve veřejném prostoru částečně předefinován především Tridentským koncilem, který vymezil vztah k nákladným náhrobkům*, s. 131); připomínám jen, že Tridentinum v této věci žádné stanovisko nezaujalo. Autorčiny úvahy o vymizení figurálních sepulkrálií v barokních českých zemích („*Figura mizí nejprve z katolických náhrobků a časem se v rámci rekatolizace pozornost obrací nikoli na živé a mrtvé členy stavovské obce či křesťanského společenství obecně, ale na světce*“, s. 131) pak už vůbec nezohledňují exkluzivní příklady figurálních náhrobků baroka (za všechny např. Mitrovcův náhrobek u sv. Jakuba na Starém Městě či Šlikův u sv. Víta ad. i na českém venkově.) – o „*méně náročných zákaznicích*“ a „*rustikalizaci*“ nemůže být dle mého soudu vůbec řeč; podobné úvahy jsou spíše dokladem apriorních spekulací.

Podobným způsobem autorka ostatně aplikuje na výrazně diverzifikovaný materiál až příliš zobecňující pohled dějin idejí, který je patrný v její viditelné snaze striktně vymezit projevy sepulkrální kultury 16. a první poloviny 17. století vůči staršímu, ale i navazujícímu období. Spíše než by hledala rysy kontinuity, staví spíše na představuje principiálního střetu odlišných světů: „*klíčem k předělu byl*

přirozený přelom epoch středověku a novověku“ (s. 27). Toto vidění se výrazně propisuje i do navazující interpretace: „*Tehdy došlo k významnému přesunu pozornosti ze života věčného na život pozemský, a tento přesun velmi dobře ilustrují i funerální monumenty*“ (s. 11-12). Tento výkladový rámec, totožný de facto s Panofského viděním v jeho *Tomb Sculpture*, jakkoliv to není explicitně řečeno, ovšem problematiku za prvé poměrně zjednodušuje: myslím, že i ve středověku vznikaly monumenty pracující s ostentativní reprezentačně-komemorativní složkou, stejně jako raně novověké památníky výrazně tematizovaly devoci a otázku spásy. Za druhé, což je však závažnější, podle mého soudu autorka nijak soustavně tento údajně „přelomový charakter“ na sledovaném materiálu nedokládá. Některé interpretace „renesančních památníků“ jsou tak viděny prizmatem tradičního burckhardtovského konceptu renesance jako předvoje liberální modernity, kdy to některé interpretace staví, dle mého soudu, do ne zcela přijatelného světla. Např. zajímavý památník Jiřího Heřmana Selendra z Prošovic autorka interpretuje jako výraz světa „humanistických intelektuálů“ a eschatologický koncept monumentu vysvětluje bezmála jako alchymickou aluzi „*k mystické přeměně a znovuzrození, transmutaci člověka*“ (s. 127). Připomíná mi to poněkud situaci, kdy J. Pešina mluvil v 50. a 60. letech o nenáboženském charakteru epitafních výjevů osob adorujících krucifix...

6) Čtvrtá kapitola představuje Prahu jako vlastní rámec autorčina výzkumu, kde nejprve sumarizuje geografický prostor pražského souměstí, jeho historie a specifika. Možná na něj měl logičtěji navazovat oddíl „4.3 Obraz města“, který nemusel být řešen jen jako deskriptivní sumář historické ikonografie, ale analýza toho, jak byl prostřednictvím těchto vedut „obraz“ města konstruován.

Tento městský rámec dále autorka představuje jako sociální prostředí, jakkoliv zní první poměrně enigmatically a neurčitě – „*Prahu 16. století charakterizoval přerod z autonomního politického subjektu na prostor města*“. Praha opravdu nebyla do 16. století „*politickým, kulturním i ekonomickým centrem země*“? (s. 142). Je nicméně zvláštní, že tento sociální rozměr redukuje na cizince, o sociální struktuře města (tak důležité i pro analýzu sepulkrální kultury) se bohužel nic nedovíme. (V tomto směru snad mohl být využit i text J. Peška, *Národnostní skupiny, menšiny a cizinci ve městech: Praha středověku i novověku ve středoevropském srovnání*, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (eds.), *Národnostní skupiny, menšiny a cizinci ve městech. Praha – město zpráv a zpravodajství* (Documenta Pragensia XIX), Praha 2001, a pro poznání charakteru kosmopolitního soužití i další srovnávací texty v téže knize: Hana Jordánková – Ludmila Sulitková, *Etnická příslušnost a jazyková komunikace obyvatel Brna ve středověku a raném novověku*).

7) Další podstatnou uvozující část představuje pátá kapitola představující Prahu jako multi-konfesní prostor. Kapitola přitom do nemalé míry představuje nástin církevních či náboženských dějin v českých zemích pohusitské doby. Autorce se ovšem podařilo dobře představit obraz Prahy jako konfesijně pluralitního prostředím, v němž jednotlivé konfese žily, či spíše byly nuceny žít vedle sebe. V návaznosti na jiné badatele (K. Wenzel, A. Ohlidal) se autorka snaží odpovědět na otázku, zda se tato multi-konfesní přítomnost nějak odrážela v obraze městě a specifických vizuálních symbolech (rekapituluje osudy dvou známých novostaveb luteránských kostelů). Ne vždy lze ale souhlasit s tezí o „skromnosti“ nekatolických kostelů (např. bratrské sbory v Mladé Boleslavi, Brandýse nad Orlicí či Lipníku nad Bečvou, příp. kostel luteránů ve Šternberku). Nicméně se jí v důsledku zdaří rekapitulovat charakter náboženského stavitelství předbělohorské doby. Situace byla ovšem nepochybně komplexnější a náboženského soužití měla řadu faset. Pokud autorka dokládá tento smířlivý obraz např. fenoménem sdílení kostelů, pak případ sdílení sakrálního prostoru kalvinisty a bratřími odpovídá její obecné věroučné spřízněnosti, a jiné naznačené případy využívání formálně utrakvistických kostelů luterány (s. 157) měla často své jedinečné okolnosti, ovlivněné různými aktéry či správci kostelů, a nemusí to tedy nevyhnutelně znamenat projev harmonického soužití mezi konfesemi.

8) Teprve od šesté kapitol (s. 168) začíná autorka prezentovat výsledky své autonomní badatelské práce. Velmi zajímavě rekonstruuje prostor Prahy jako nekropole a svá vstupní data opírá o solidní argumentační fundament. Potřebně pro svůj výzkum nastiňuje pohřební strategie a jen škoda, že autorka nezohledňuje konkrétní prameny, např. provenience církevních institucí, které by osvětlily i

jejich strategie, či hlediska, jako „správců“ pohřebních míst, případně z pozice pohřbívaných by jejich strategie a okolnosti pohřbívání mohly více doplnit a osvětlit např. testamenty. Nicméně případová studie pohřbu Adama z Dietrichsteina poskytuje skutečně zajímavý, snad i symptomatický příklad okolností pohřbu, je ale otázka, do jaké míry s ohledem na jeho sociální postavení i typický.

9) Skutečná analýza objektů funerální kultury, jak si je práce klade za cíl, začíná až od strany 196. Autorka se zamýšlí nad klíčovou otázkou praxe vytváření a dochování funerálních památek a její argumenty jsou jistě relevantní (pouze bych se zdráhal při tom argumentovat opravdu jen sumárním podáním veduty z roku 1606, s. 198). Zvolený soubor téměř 600 záznamů o sepulkráliích, z nichž je dochováno 373 objektů, je opravdu dostatečně reprezentativní a mohl autorce sloužit pro její analýzu. Je však otázka, nakolik tomu odpovídá zbývající prostor práce v rozsahu necelé pětiny rozsahu jejího textu. Autorka zajímavě pracuje se statistikou, grafy č. 3 a 4 ukazují zajímavá čísla (s. 203), ale je škoda, resp. není správné, že autorka v textu nějak explicitně tato data neanalyzuje.

Autorka nejprve analyzuje materiál a je zajímavé, že pro 90 % dochovaných památek byl volen mramor (v tomto ohledu musí čtenář autorce věřit, že její identifikace materiálu je správná, petrografie přirozeně řešena nebyla, pozn. 722, přesná identifikace kamene, někdy opatřeného povrchovou úpravou může být ovšem komplikovaná). Chyběla mi ovšem navazující interpretace materiálu sepulkrálií: proč hrál mramor prim (tradice, lomy dílenská praxe...(?)).

Autorka dále analyzuje formu památek. Některé její úvahy však nelze zcela přijmout. Například již vstupní argument o „provinční a rigidní“ (s. 206) podobě sepulkrálií po roce 1420, projevující se redukcí figurálních motivů, nijak nezohledňuje, že to mohlo představovat logickou reakci na husitskou rezervovanost vůči těmto opulentním památkám (z jiných příkladů naopak víme, jak pohusitské umění nadále kvetlo; napadlo by mě logicky srovnat tuto pražskou situaci s jinými prostředními v českých zemích). V tomto ohledu si také nejsem jist, jak uvádím níže, jak dostupné informace a fond dochovaných památek umožňují absolutizovat statistické závěry, zde např. pokud jde o poměr znakových a figurálních náhrobků. Jakkoliv je posun ve prospěch heraldických elementů sepulkrálií zjevný, váhám, zda je autorčina hypotéza o „autocenzuře“ (s. 207) dostatečně podložená argumenty (resp. myslím, že není).

Sdílím autorčino přesvědčení, že klíčem je pochopení „společenského klimatu“, ovšem ve skutečně diskurzivním chápání. Namísto toho se mi některé argumenty jeví jako ne zcela solidní (např. pražská synoda z roku 1605 sice zapovídá umístění náhrobků u oltářů, ale její závěry nemluví o „střízlivost sepulkrálií“ (s. 207), naopak lze je nalézt i mezi pražskými (a jinými) potridentskými (arci)biskupy.

Autorka dále sleduje i na „pražském materiálu“ obecnější typologii sepulkrálních památek. Přes její značnou akribii a přesnost se mi zdá, že může docházet ke zobecňujícím nejednoznačnostem, např. v oddíle o nápisových deskách, kde se směšují památky, jež mohly funkčně souviset s náhrobníky i epitafy, což jsou ovšem dvě poměrně odlišné kategorie sepulkrálií (s. 217). Následující, nepochybně zajímavá analýza nápisových formulářů tyto případné funkční distinkce, jež by z hlediska typu památníků a jeho vztahu k volbě textu mohly být zajímavé a důležité, nijak nezohledňuje. Charakter textových částí sepulkrálií mohl však být analyzován nejen ve smyslu základní deskripce a v podstatě transkripce toho, co fakticky sdělují. Mnohem podstatnější je implicitní sdělení, konvenční jazyk a formy výpovědi, která směřuje k poznání obecně závazných formulí provázených symbolickým či reprezentačním podtextem. Např. výrazy „statečný, šlechtný“ nesvědčí jistě o nějak „reálných“ osobnostních charakteristikách (s. 228), ale projektují obecně normativní představy, které se od budování posmrtné identity zemřelého očekávaly. Právě zde se nabízelo, že autorka tyto texty vztáhne k bohaté funerálně-komemorativní literatuře a dalším textům (humanistická ars moriendi, kázání, náboženské texty apod.). Výrazy jako „Stůj, poutniče!“ či „Sta, Viator“ nesouvisí s přímlyvnými modlitbami za duše, ale představují obligátní formulí odkazují na starověkou tradici (s. 230), pokud tím autorka nemíní explicitní výzvy k přímlyvným modlitbám za duše zemřelých, jak je známe, pak tyto jasně neuvádí.

Oproti některým zajímavým závěrům vcházejícím z autorčiny analýzy textové části sepulkrálií provází zkoumání jejich dalších elementů bohužel jen ryze deskriptivní přístup – jako v případě erbů, které nejsou nijak analyzovány (nabízely by se práce zvl. K. Hecka, *Genealogie als Monument und Argument...ad.*). Také další oddíl, mapující figurální památníky, zůstává u jejich popisu a nijak se nesnaží analyzovat typové či symbolické formy jejich vizuálního vyjadřování.

Součástí této výkladové části jsou i úvahy o konfesním charakteru sepulkrálních památek. Autorka mluví jednoznačně o jejich nadkonfesijním charakteru („celkový výsledek byl spíše zastřešující než vymezující. Jakkoli se české prostředí pohybovalo mezi póly reformace a renesance, tedy mezi střízlivějším a pompéznějším přístupem k náhrobkům, výsledný dojem má podobu spíš kompromisu či určité fúze“, s. 206). Obecně se k tomuto přikláním, nicméně a) nejsem si jist, že absence konfesijně distinktivních prvků na sepulkráliích je výrazem „konfesní prostupnosti“, pokud jej jí míněna tolerance. Formy soužití byly nepochybně v urbánním prostoru nutné, to však neznamená, že by konfesní identita a identifikace neexistovaly; b) takové závěry snižuje skutečnost, jak již bylo řečeno, že autorka redukuje funerální kulturu na kamenné náhrobní památníky, čímž však spektrum médií této kultury výrazně redukuje a je otázka, zda je možné v takto redukovaném světle formulovat tak jednoznačné závěry. Z hlediska struktury je otázkou, do jaké míry jsou funkční opravdu jen lapidární oddíly (stručné odstavce) jako je tomu v části „7.6. Shrnutí: podoba pražských náhrobků a epitafů“.

Další oddíly představují zobrazení mužů, žen a dětí. Kdo by čekal analýzu těchto památníků z hlediska jejich genderové typiky a konvenčního způsobu vyjádření, byl by zklamán. I zde je podání autorky deskriptivní, zaměřuje se na prvky kostýmní, sleduje „realistický“ přístup památek jako portrétů. Z hlediska logiky se dalo spíše očekávat, že jejich nápisy budou analyzovány v předchozí části, případně budou nějak vztaženy k vyjádřená (či sledování) genderové identity. Obávám se, že takto popisný způsob ke skutečnému poznání funerální kultury může v dnešní době přispět jen velmi omezeně. V závěru této části se ještě objevuje meditace o typu transi, které je však z podstaty tohoto motivu mylně interpretováno, když odkazy na něj sleduje autorka v motivech lebek. Ty však představují obligátní vanitasní prvek (lebka pod křížem na epitaf Georga von Spauer navíc jednoduše odkazuje k názvu Golgoty).

10) Závěr práce formuluje několik důležitých postřehů, přesto jej chápu jako lakonický, nevyužívající všech možností, jež autorčin výzkum poskytoval (skutečně socio-historická či kulturně-historická analýza funerální kultury). Některé formulace by si opravdu zasloužily rozvést („Protože Praha nebyla prostorem pro rodinné tradice, vzpomínání a opanování veřejného prostoru se zde dosahovalo jinými prostředky, než byly rodinné nekropole“, s. 260). Ona závěrečná připomínka „multičetných“ (jakkoliv jde o pleonasmus) identit města, čtená skrze jeho funerální památky, byla představena jen omezeně, mj. i pro druhově omezený materiál, se kterým autorka pracovala (jiné sepulkrální/funerální média, texty...).

Z dalších dílčích komentářů uvádím jen následující drobnosti: Antonio del Pollaiuolo měl být uveden celým jménem (pozn. 157), nebyl to jediný příslušník této umělecké rodiny; gramatické chyby („Habsburské moci“, s. 44; „Budínským dvorem“, s. 83; naopak mají být velká písmena u kaple „neposkvrněného početí Panny Marie“, s. 194); špatná citace - P. Arnold et al.: *Od gotiky k renesanci* (editory byli I. Hlobil a M. Perůtka). Řadové číslovky do dvaceti se obvykle píšou slovy („se stavem 1 monument na 1 zesnulého“, s. 202). Jen na okraj, není úplně správná distinkce mezi vápencem a mramorem (s. 81), mramor je sám krystalinický vápenec. Pokud jde o terminologii, jen několik málo připomínek: anglický typ kovových sepulkrálních památek (monumental brass) bych určitě nepřekládal jako „mosazné plíšky“ (s. 14); dvorská huť (pozn. 444) – termín huť se vztahuje k prostředí katedrální architektury, neoznačuje prostředí stavitelů pracujících ve službách panovníka; ne správný pojem „církvní ikonografie“ (s. 63-4), užívá se výraz křesťanská ikonografie; co je to „literátská šlechta“ (? , s. 130).

Připomínku mám i obrazové příloze. Její forma je sice zajímavě pojata, kdy ji autorka nechápe jako pasivní doplněk, ale rozšířenými texty spíše jako autonomní součást práce. Ovšem s podrobnou analýzou a popisem kontrastuje absence obrazové dokumentace pražských památek. Pokud jsou tyto památky „hmotné kultury“ ústředním tématem práce, pak je to na pováženou, zvláště pokud jejich počet tvoří 373 objektů (s. 202). Především s ohledem na poměrně bohatý fond zachovalých památek na území Prahy, ať už *in situ* či v příslušných sbírkách. O to více je pak překvapivé, že obrazové přílohy většinou slouží spíše jako obecně komparativní ilustrace. Disertace uvádí dokumentaci jen pěti (sic!) pražských sepulkrálních památek.

IV. Dotazy k obhajobě

- 1) Proč si autorka jako referenční rámce zvolila dominantně a explicitně jen Čechy, a ne širší prostor českých zemí?
- 2) V čem spočívá opodstatněnost časového a materiálového vymezení?
- 3) Jak by autorka reagovala na připomínku týkající se výpovědního potenciálu materiálu, k němuž sice přistupuje na základě kvantifikační metody, která má však své limity. Sledovaná kritéria (s. 22) jsou jistě smysluplně nastavena, ovšem je otázkou, jak je ovlivňuje skutečnost, že ne všechny památky jsou v pozici primárních pramenů, tedy zachovaných objektů, ale informace o jejich podobě je získávána z písemných pramenů a textů, jejichž neúplné či deformované sdělení nejen omezuje spektrum charakteristik (oproti památkám zachovaným), ale v důsledku toho může i poněkud relativizovat spektrum otázek, které těmto památkám autorka klade.
- 4) Jak by autorka doložila tvrzení, že „zatímco středověký hrob je výraz naděje ve spásu, renesanční je komemorativní umění“. V čem má spočívat tato dichotomie?
- 5) Související otázka na funkci sepulkrálií, související s protiřečícím si stanoviskem autorky („*hroby a náhrobky ostatně nikdy neměly své místo v liturgii*“, s. 78, vs. „*epitafy byly tak velkolepé, že se v kostelech často umísťovaly do vedlejších lodí, kde sloužily jako boční oltáře*“, s. 85).
- 6) V Praze se v nápisových formulářích sepulkrálií opravdu neuplatňuje i řečtina, což je v kontextu humanistické kultury známo i z prostředí menších měst...(?)

V. Závěr

Přes množství shromážděného materiálu zůstává otázkou, zda se daným postupem vůbec mohli naplnit cíl práce, tedy „*plastické vykreslení funerální kultury v raně novověké Praze*“ (s. 25). Pokud se opomenou další média, artefakty a zejména texty související s tímto fenoménem (testamenty, pohřební orace, náboženské či humanistické texty, mezi jejichž častý žánr patřila právě konsolační literatura), může tato plasticita získat vážné limity a být problematickým vzhledem k naplnění cílů práce. Sporné jsou také některé interpretační závěry provázející autorčin výklad sepulkrální kultury v českých zemích raného novověku, stejně jako terminologická rozpačitost, která svědčí, že pole vizuální kultury není primární doménou autorky. V případě záměru publikovat tyto závěry bych pokládal za vhodné alespoň část výše uvedených připomínek zohlednit.

Ponechám na vlastní obhajobě a jejím průběhu, do jaké míry budou tyto připomínky reflektovány vzhledem k finálnímu rozhodnutí.

Předběžně klasifikuji předloženou disertační práci jako **prospěla**.